

COMOEDIAE ANTIQUAE

ARISTOPHANIS
PAX
ECCLESIAZUSAE
PLUTUS
MENANDRI
DYSCOLUS
PLAUTI
AULULARIA
MENAECMI
MILES GLORIOSUS
TERENTI
ADELPHOE

N A R O D N A K U L T U R A

Bulgarice vertit, commentariolo instruxit praefatusque est
Alexander Ničev, Prof. Dr.
Curavit Marko Gančev
Edidit NARODNA KULTURA
Serdicae MCMLXXVIII

АНТИЧНИ КОМЕДИИ

АРИСТОФАН
МИРА

ЖЕНИТЕ В НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ
ПЛУТОС

МЕНАНДЪР
МЪЧНИЯТ ЧОВЕК

ПЛАВТ
ГЪРНЕТО
МЕНЕХМОВЦИТЕ
ВОЙНИКЪТ САМОХВАЛЕЦ

ТЕРЕНЦИЙ
БРАТЯТА

Превел в стихове проф. д-р АЛЕКСАНДЪР НИЧЕВ

1 9 7 8

НАРОДНА КУЛТУРА • СОФИЯ

МЕНАНДЪР

—

МЪЧНИЯТ ЧОВЕК

Л И Ц А

П А Н, бог
Х Е Р Е Й, паразит
С О С Т Р А Т, влюбен момък
П И Р И Й, роб на Сострат
К Н Е М О Н, стар селянин
Д Е В О Й К А, дъщеря на Кнемон
Д А В, роб на Горгий
Г О Р Г И Й, доведен син на Кнемон
С И К О Н, готвач
Г Е Т, роб на Калипид
С И М И К А, бабичка, робиня на Кнемон
К А Л И П И Д, баща на Сострат

Действието се развива във Фила, планинска област в Атика.
Средната част на сцената представя светилището на Пан и нимфите.
Отляво е къщата на Кнемон, отдясно — на Горгий.

ПРОЛОГ

П а н

Мислете, че това е Фила, в Атика,¹
а пък това светилище на нимфите,
отдето ида, е дълбоко тачено
за тия, що копаят камънаците.
А на полето вдясно има жилище
един човек без капчица човещина
на име Кнемон, зъл и лют към хората.
Към хората ли? Ех, прилично дълъг е
животът му, ала не казва никому
приятна реч, не заговорва никого
освен съседа Пан², когато пътят му
го срещне с мене. Но веднага, зная го,
разкайва се. Та с тоя си характерец
той взе една жена вдовица: скоро бе
умрял мъжът ѝ, от когото имаше
едно момче — тогава то бе мъничко.
Не само денем с нея той се караше,
но и до късно през нощта. Животът му
не бе добър. Родил му се момиченце.
По-лошо стана! Зло, каквото никъде
го няма! Горък, тежък бе животът им!
Жената си отиде при роденото
от първия ѝ брак момче. То имаше
хей тук, наблизко, неголяма нивица,
Тя храни днес, макар и недостатъчно,
и майка му, и него, та и верния
останал от баща му роб. Момчето днес
е умен не за възрастта си юноша.
Защото най-добре ни учи опитът.
А старият живее сам с момичето
и със една слугиня стара. Мъкне той
дърва, копае, мъчи се. Намразил е
света — като се почне от съседите

и от жена му, та натам, до Холаргос³.
Девојката, възпитана в лишения,
не знае зло. Със моите близки, нимфите,
е толкова почитателна и ласкава,
че ни накара да измислим някаква
отплата. Ще направя тѣй, че идвайки
на лов случайно тук, из тези местности,
със някакъв приятел, знатен юноша,
син на баща с имения за хиляди,
любител на живот със градски прелести,
да я залюби силно, до безумие.
Ей главното. Подробности ще видите,
ако решите. Моля, заповядайте!
Но, струва ми се, виждам, приближават се
младежът и приятелят му — двамата
на тази тема са повели разговор.

Влиза в светилището.

ПЪРВО ДЕЙСТВИЕ

Влизат Херей и Сострат.

Херей

Какво? Видял си бил девойка хубава,
Сострате, тук да увенчава нимфите
и си се влюбил в миг?

Сострат

Да, в миг.

Херей

Май бързичко.

Че по любов ли мислехме да тръгваме?

Сострат

Шегуваш се, но знай, Херее, зле ми е!

Херей

Напълно вярвам.

Сострат

Затуй и в случая
повиках тебе, прецених, че ти си ми
приятел, пък и с опит.

Херей

В тези работи
постъпвам тъй: приятел някой — влюби се
в хетера⁴. Аз я грабвам в миг и — нá ти я!
Поя и паля, не понасям приказки!
Преди да знам каква е, тя е хваната!
То пречиш ли на любовта, засилва се,
забързаш ли я, бързо иде краят ѝ.
Ако ми каже: брак, свободна гражданка —
аз ставам друг. Разпитвам за семейството,
за нрава, за живота ѝ. Завинаги
оставям хубав спомен у приятеля,
че съм го подредил добре.

С о с т р а т

Да, право е,

но то не ми помага.

Х е р е й

Е, налага се

и тук да поразпитаме.

С о с т р а т

Изпратил съм

от ранно утро Пирий, помагача ми
във ловните дела.

Х е р е й

Къде?

С о с т р а т

При нейния

баща, при притежателя на къщата,
изобщо бил той, който ще. . .

Х е р е й

О, боже мой!

Виж ти!

С о с т р а т

Сгреших ли? Може би не биваше
да пращам роб с такова нещо. Мъчно е,
когато любиш, да съзреш полезното.
Какво е пък и неговото бавене!
Не знам! Заръчах, щом узнае нужното,
да се завърне бързо, без забавяне.

Втурва се П и р и й.

П и р и й

Назад, пази се! Всички се отдръпвайте!
По мене тича луд, хей, луд!

С о с т р а т

Какво, момче?

П и р и й

Назад!

С о с т р а т

Защо?

П и р и й

Той хвърля буци, камъни. . .

Уби ме!

С о с т р а т

Хвърля? Де, глупако?

П и р и й

Няма го

навярно вече.

С о с т р а т

Тъй е.

П и р и й

Аз пък, мислех си. . .

С о с т р а т

Какво говориш?

П и р и й

Моля те, да бягаме. . .

С о с т р а т

Къде, бре!

П и р и й

По-далече от вратата му.

Бедата му е майка! Луд, побъркан е човекът, обитателят на къщата, където ти ме прати днес! Нещастен аз, каква беда! Изпотроших си пръстите, на, всичките почти, от бяг.

С о с т р а т *(на Херей)*

Отишъл е

пиян при него и е правил пакости.

Това се вижда ясно.

Х е р е й

Да, да, вижда се.

П и р и й

Кълна ти се, държах се подobaващо. Но аз не мога да говоря, секна ми дъхът. Почуках на вратата, казах там, че търся господаря. Бедна бабичка на прага ме посрещна и от мястото, където бях, с ръка посочи хълмчето. Там круши той събираше и пълнеше една торба голяма.

С о с т р а т *(иронично)*

Бре, ужасен бил!

Х е р е й

И после, драги!

П и р и й

Влязох във имота му, па тръгнах за към него и желяйки да се покажа с такт и възпитание

го заговарям отдалече. Викам му:
«При тебе ида, татко, с бърза работа,
която те засяга.» В миг: «Безчестнико! —
извиква той. — Дошъл си тук, в имота ми,
да шпионираш?» Вдига буца някаква
и я запраща право във лицето ми.

С о с т р а т

Е, поврага!

П и р и й

Додето кажа: «Бог да те. . .» —
той хваща колец и започва мъжката
да дръсти с него. «Ти ли имаш работа
със мене? — вика. — Я да гледаш пътя си!»
Така крещеше.

С о с т р а т

Луд е тоя селянин!

П и р и й

Съвсем!

П и р и й

Накрая аз тичам, той — преследва ме,
навярно са били петнайсет стадия!^б
Най-първо покрай хълма, после слязохме
покрай гората. Хвърля буци, камъни
и круши — че накрая друго нямаше.

Х е р е й

Ужасно нещо, старецът е истински
злодей!

П и р и й

Дръпнете се оттук!

С о с т р а т

Страхливко си!

П и р и й

Не знаете какво е зло! Изяжда ни
завчас!

Х е р е й

Навярно днес му се е случило
да бъде зле. Затуй си мисля срещата,
Сострате, да отложим. Та известно е,
за всяко нещо трябва да намираме
удобен миг.

П и р и й

Мислете!

Х е р е й

Много злобен е
селякът сиромаш и не единствен той,
а всичките почти. Но утре призори
ще дойда сам при него, още повече,
че знам дома му. А сега върви дома
и чакай там. Ще стане тая работа!

Излиза.

П и р и й

Така да сторим.

С о с т р а т (на себе си)

С радост се възползува
от повода. Разбрах го, че не му се ще
да ходи с мене, брачните ми планове
не му се нравят.

На Пирий.

А на тебе, мръсна твар,
най-мръсна смърт дано ти бъде съдена,
обеснико!

П и р и й

Сострате, но в какво сгрехих?

С о с т р а т

Като си ходил в къщата му нещо си. . .

П и р и й

Откраднал?

С о с т р а т

А какво, нима без никаква
вина си ял дърво?

П и р и й

Но гледай, ето го!
Аз тръгвам, говори му ти, приятелю.

Отдръпва се.

С о с т р а т

Не мога, че не съм способен в речите.
Със тоя за какво ще разговаряме?
Видът му не издава май приветливост,
кълна се! Колко бърза! Я от вратнята
да се отдръпна! По-добре е. Сам върви,
а вика! Мисля, че не е на себе си!

О Аполоне! Богове! Страхувам се,
от него! Как да си не кажа правото!

Влиза Кнемон.

Кнемон (*не забелязва Сострат*)

Не е ли бил щастлив Персей⁶ за две неща —
че като бил крилат, не срещал никого
от ходещите по земята; във от туй
сдобил се бил със средство досадливите
да ги превръща в камък! Ех, да можеше
да си го имам! В чудно изобилие
тук щяха да са каменните статуи!
А то сега не е живот, заклевам се!
Бърборят и се вмъкват във имота ми.
Навикнал бях да си прекарвам времето
край пътя. Но сега дори не работя
на тая част от мястото, напуснах го
заради минувачите. Преследват ме
по хълмовете вече, сган безчислена!

Забелязва Сострат.

Ох, пак застанал някой пред вратата ми!
Нá, ей го там!

Сострат (*на себе си*)

Какво, ще ме набие ли?

Кнемон

Дори да искаш да се бесиш, никъде
не ще намериш нужното спокойствие!

Сострат (*на себе си*)

На мене ли се сърди?

Високо, на Кнемон.

Чакам, татенце,
един човек, сговорихме се.

Кнемон

Казвах ли?

Тук портик⁷ ли е или място публично?
При моите врата ли ще се срещате,
когато ви се ще? Че направете си
тогава и седалка, ако имате
глава, не, зала си пристройте, беден аз!
И злото се нарича тук вредителство!

Влиза в къщи.

С о с т р а т

Не, както ми се чини, тая работа
не ще е проста, нужни са усилия!
Това е ясно като ден. Да ида ли
при Гет, при роба на баща ми? Бога ми,
отивам! Той е същи огън, с опит е
в неща различни. Ще избие лошото
в характера на стареца, уверен съм.
Не одобрявам да се губи времето
в отлагания. Стават много работи
в едничък ден. Но някой бутна вратнята.
От къщата на Кнемон излиза Д е в о й к а .

Д е в о й к а т а

Уви, злочеста аз, какво нещастие!
Какво да правя? Дойката изпуснала
ведрото във водата!

С о с т р а т

Зевсе, татко мой!
Пеане-Фебе! Диоскури!⁸ Гледайте!
Че тя е прелест!

Д е в о й к а т а

Татко на излизане
вода ми рече да затопля!

С о с т р а т

Ха сега!

Д е в о й к а т а

И ако чуе за това, пребива я
от бой!

С о с т р а т *(на себе си)*

Не бива да се губи времето!

Д е в о й к а т а

О мили нимфи, взела бих от вашата
вода, но ме е срам, че може би
там, вътре, се принася жертва.

С о с т р а т *(високо, на Девойката)*

Дай насам,

ще нагребам и ще ти дам гърненцето.

Д е в о й к а т а

Благодаря ти, момко!

С о с т р а т *(на себе си)*

Тъй възпитана,
пък селянка!

Отива за вода.

Д е в о й к а т а

О богове почитани!
Кой бог ще ме избави? Аз, нещастната!
Какво шуми? Навярно татко! Връща се!
Ако ме свари въвн от къщи, сигурно
ще има бой!

От къщата на Горгий излиза Д а в.

Д а в (*обърнат към вратата*)

Отдавна ти слугувам аз.
А той копае сам. Затуй потребно е
при него да отида. — Ох, проклетнице,
Сиромашийо, тебе само срещаме!
Защо тъй дълго време, без прекъсване,
дома си ни заседнала?

С о с т р а т се връща.

С о с т р а т (*на Девойката*)

Нá, ето ти,

вземи го.

Д е в о й к а т а

Дай насам.

Тръгва към къщи.

Д а в (*тихо*)

Ала що дири той?

С о с т р а т (*след Девойката*)

Прощавай! Па полагай труд за татка си.

На себе си.

Не ми върви!

П и р и й

Сострате, стига плачове!

Ще стане!

С о с т р а т

Как, ще стане ли?

П и р и й

Не се плаши!

Повикай Гет, нали това бе планът ти,
и ясно разкажи му тая работа.

С о с т р а т и П и р и й излизат.

Д а в

Това пък зло какво е? Тая работа

не ми се нрави твърде! Явно, момъкът
момата обикаля. Лошо! Кнѐмоне!
Небето да ти прати смърт мъчителна!
Че ти оставяш сам-само невинното
дете сред тая пустош, без дължимата
защита! Той навярно е разбрал това
и се промъква, като мисли: ето го
късмета! Не, аз трябва още тоя час
да съобща на брат ѝ — ние двамата
по^е да се погрижим за момичето.
Да, смятам да го сторя, още повече,
че, гледам, нанасам са се запътили
попийналите Панови поклонници⁹,
та мисля да не се навъртам в пътя им.

Излиза.

В Т О Р О Д Е Й С Т В И Е

Влизат Г о р г и й и Д а в .

Г о р г и й

Така ли чуждо, тъй ли осъдително
си се държал?

Д а в

Защо?

Г о р г и й

Защото трябваше
да видиш кой приказва със девойката
и да му кажеш да не смее в бъдеще
да прави тъй. Като на чужда работа —
стоиш си настрана! Не, Даве, родството
не се забравя, грижа се за своята
сестра. Баща ни иска да е чужд човек
за нас, но нека ние пък не следваме
несносния му нрав. Защото падне ли
срамът над нея, и за мене той ще е
позор. Не знаят хората виновника,
те знаят само, че това е станало.
Така е.

Д а в

Горгий, страх ме е от стареца!
Ако ме хване близо до вратата си,
обесва ме веднага.

Г о р г и й

Безполезен е
със него спорът. Няма с принуждение
да го склониш към по-добро и никога
не се разубеждава с увещание.
Издига той закона пред принудата
и своя тежък нрав — пред всички доводи.

Тръгва да излезе.

Д а в

Постой за миг. Не сме дошли на вятъра.
Направил е кръгом и ей го, връща се.

Влиза С о с т р а т.

Г о р г и й

Кой, тоя с тая тънка дрешка, той ли е?

Д а в

Да.

Г о р г и й

Лош човек, познава се по погледа.

С о с т р а т *(на себе си)*

Във къщи не намерих Гет, а майка ми
се готви там на някой бог да жертвува,
не знам на кой. Ала това е всеки ден:
принася жертви, обикаля целия
наш дом. Сега и роба е проводила
готвач да ѝ наеме. Казах пòврага
на тия жертви, ето ме, завръщам се.
И мисля, стига вече обикаляне,
ще разговарям сам заради себе си.
Ще чукна, за да не размислям повече.

Г о р г и й *(към Сострат)*

Хей, момко, би ли водил с мене разговор
за нещо важно?

С о с т р а т

Казвай, с удоволствие.

Г о р г и й

Аз мисля, всички хора, и щастливите,
и злополучните, познават граница
и някаква промяна на съдбата си.
Щастливецът се радва на живота си
благополучен толкоз време, колкото
успява да задържа своето щастие,
без нищо зло да стори. Предаде ли се
на зло, преситен от блага, тук някъде
започва и повратът му към лошото.
А бедните, ако при нищетата си
не вършат нищо зло, ако мъжествено
понасят своя дял, ще имат с времето
надежда за едно по-светло бъдеще.
Що значи то? И ти, ако си в щастие,
недей му вярва, нито нас, бедняците,

презирай. Да, показвай се пред хората
достоеен за голямото си щастие.

С а с т р а т

Какво нередно върша аз по твоemu?

Г о р г и й

Заялягаш, мисля, за позорна работа:
ти смяташ да склониш към грях свободното
момиче или, щом ти падне сгодата,
да сториш туй, което със стократна смърт
се плаща.

С о с т р а т

Боже!

Г о р г и й

Затова неправо е
за празността ти ние, дето работим,
да плащаме! И знай, онеправданият,
бедняк е най-голямото нещастие!
Изпърво жалък, после в претърпяното
той вижда не обида, а насилие!

С о с т р а т

Момче, бъди щастлив! Изслушай думица
от мене.

П и р и й

Браво, господарю. Бог дано
добро ти дава!

С о с т р а т (на Пирий)

Замълчи, бърбовецо!

На Горгий.

Видях една девойка тук и влюбих се.
Ако това наричаш престъпление,
навярно съм престъпник. Та какво ли бих
отвърнал? Ала ида не при нея аз,
баща ѝ дияря. Имам си достатъчно
богатство и съм пълноправен гражданин,
готов да се ожени за девойката
без зестра. Давам честна дума, цял живот
ще я обичам. Ако съм дошъл за зло
или желая тайно да злосторнича,
тогава, момко, нека Пан и нимфите
ме поразят с паралич тук, на мястото,
пред своя дом¹⁰! Ще ми е жал и много жал,
ако ме смяташ за негодник някакъв.

Горгий

Ако съм рекъл нещо свръх потребното,
недей го взема на сърце. Повярвах ти,
затуй ти давам своето приятелство.

Не чужд човек, а братът на девойката
по майка — ти говори тези работи.

Сострат

И знам, полезен ще ми бъдеш в другото.

Горгий

Полезен? Как?

Сострат

Добър човек си, виждам те.

Горгий

Не искам да си служа с празни хитрости,
а ще разкрия работата. Има тя
баща, какъвто нито са познавали,
ни днес познават хората.

Сострат

Злонравният?

Почти го зная.

Горгий

Той е връх на злобата.

Имот за цели два таланта¹¹ може би
владее. Сам-самичък си го работи,
помощник няма никакъв сред хората,
ни собствен роб, ни мъж аргатин тукашен,
ни някакъв съсед — не, вечно сам си е!
Най-сладко му е да не вижда никакъв
човек. Най-често работи с девойката
и нея заговаря той единствена,
което мъчно би направил с другите.
Ще я дадял, когато срещнеш някого
с характер като своя.

Сострат

Значи, никога.

Горгий

Спести си, драги, всички неприятности.
Напрасно ще са. Нека ние, близките,
понасяме каквото ни е съдено.

Сострат

Как, мигар ти не си се влюбвал никога,
приятелю?

Горгий
 Не мога, драги.

Сострат
 Как така?

Че кой ти пречи?

Горгий
 Мисълта за злото ни,
 което ме измъчва непрекъснато.

Сострат
 Да, виждам, ти говориш тъй неопитно
 по всичко туй. Да се оттегля? Не от мен —
 от бог зависи вече то!

Горгий
 Е, щом е тъй,
 на нас не пречиш, но се трудиш за́лудо.

Сострат
 Девойката не ще ли взема?

Горгий
 Никога
 не ще я вземеш. Но ела, опитай се
 да го склониш. Той работи в долчинката
 до нас.

Сострат
 Но как?

Горгий
 Ще пусна за женитбата
 на дъщеря му дума. Тая работа
 го кара да започне с удоволствие:
 ще се нахвърли срещу всички, хулейки
 живота, който водят. А пък види ли,
 че ходиш празен и наконтен, страшен е!

Сострат
 А там ли е сега?

Горгий
 Да, тръгва в пътя си
 след малко.

Сострат
 Драги, казваш, че момичето
 потегля с него?

Горгий
 Както дойде сгодата.

Сострат
 Готов съм да вървя според съвета ти.

Но моля те да ми помогнеш.

Горгий

Да, но как?

Сострат

Да, как. . . Да тръгнем, както казваш.

Горгий

Знаеш ли,

додето ние работим, до нас бъди,
в бедняшки плащ.

Сострат

Защо не?

Горгий

Ще захвърля той
по тебе пръст, ще вика: «Хей, ленивец!»
Но ти ще трябва да копаяш. Види ли
това, навярно ще приеме отговор
от тебе, като сметне, че си селянин,
бедняк.

Сострат

Готов съм да те слушам. Тръгваме.

Горгий

Защо се впрягаш в тая мъка?

Дав (на себе си)

Ще ми се
да се потруди ей тъй, малко повечко,
да го присвие кръста, че да спре тогаз
да идва тук и ни създава работа.

Сострат (на Дав)

Донес мотика.

Дав

Вземай, тръгвай с моята.
Пък аз тогава ще поправам плетника.
И то е нужно.

Сострат

Дай ми я, спасителю!

Дав

Аз тръгвам, вие подир мен, стопанино.
Излиза.

Сострат

Аз трябва да умра или с девойката
да бъда жив!

Горгий

Ако говориш искрено,
дано сполучиш!

Сострат

Богове почитани!
Когато казваш да напусна плана си,
у мене двойно се разпалва огънят!
Че ако тя не се е възпитавала
между жени и не познава лошото,
което всаждат бабата и дойката,
а е живяла някак си естествено
с един баща гонител на пороците —
да я постигна, е същинско щастие!
Но цели сто кила тежи лопатата,
ще ме привърши! Ала без отпускане,
щом вече съм се заловил за работа!

Излиза.

Влиза Сикон, който мъкне овне.

Сикон

Това овне е безподобно лошаво!
Хей, да те вземат мътните! Издигна го
в ръце, а то се хване за смокините
с уста, изяда им листата, тегли се!
Оставя ли го долу, не върви напред,
назад се дърпа! Аз, готвачът, смазан съм
от него — да го мъкна непрекъснато!
За щастие, достигнахме до нимфите,¹²
където ще го колим. Пане, поздрави!
Къде остана, Гете?

Влиза Гет.

Гет

То за четири
магарета с багаж ме натовариха
проклетите жени.

Сикон

Май цяло множество
пристига! Да се чудиш колко черги е
понесъл!

Гет

А сега?

С и к о н

Сложи ги тук.

Г е т

Ей нà!

Когато види Пана, пеанийския,¹³
насъне, зная, незабавно тръгваме
да колим жертва.

С и к о н

Кой го вижда в сънища?

Г е т

Човече, остави ме!

С и к о н

Гете, кой го е

видял все пак?

Г е т

Стопанката.

С и к о н

Как именно?

Г е т

Ужасен си! Видяла Пан. . .

С и к о н

Кой, този ли?

Посочва светилището.

Г е т

Да, този.

С и к о н

И какво?

Г е т

Как той на нейния

Сострат. . .

С и к о н

Красавец! . . .

Г е т

Оковал нозете му.

С и к о н

О боже!

Г е т

Дал му овча кожа, дал му и
мотика и му казал, че наблизичко
ще трябва да копае.

С и к о н

Чудно!

Г е т

Жертваме,

та на добро да се обърне лошото.

С и к о н

Разбрах. Затуй вдигни отново агнето
и го внеси. Ще наглася рогозките
и всичко друго. Да не пречи нищичко
на обреда, щом дойдат. На добро да е!
Па разведри лицето си, нещастнико!
Че аз ще те гощавам днес по нрава ти!

Г е т

Хвалител съм на тебе и на твоего
изкуство, ала нямам ти доверие.

ТРЕТО ДЕЙСТВИЕ

Кнемон излиза от къщи.

Кнемон (*към Симика, която е в къщи*)
Хей, бабо, заключи дома и никому,
преди да дойда, не отваряй. Сигурно
ще е тогаз, когато мръкне хубаво.

Влиза Маиката на Сострат, придружена от Прислужнички.

Маиката
Плангоно, тръгвай бързо! Вече трябваше
да се заколи!

Кнемон (*на себе си*)
Туй пък зло какво ще е?
Тълпа от хора! Поврага!

Маиката
Партения,
свири на Пан. При този бог не бивало
да се отива тихо.

Гет (*излиза от светилището*)
Отървахте се!
Ей, боже, безобразно нещо! Седнали,
от толкоз време чакаме!

Маиката
А всичко ли
е вече в ред за нас?

Гет
Да, да, разбира се!
Овнето — с мъка оцеля то, бедното!
Не ще те чака теб! Хайде, влизайте!

Маиката
Вода светена, кошници и дарове
приготвяйте!

Гет (*на един Роб*)
Къде си зяпнал, тиквеник!

К н е м о н

Да пукнете, проклетници! На работа
от тях не мога да се хвана! Къщата
не мога да оставя! А пък нимфите
са злото ми, до къщата ми. Мисля си
да я съборя и да ида другаде.
И как принасят жертви, ах, разбойници!
Легла и делви мъкнат те за себе си,
а не за бога! То тамянт, питката
са свето нещо. Турят ги на огъня
и бог ги взема. Краят на опашката
и злъчката, като не са за ядене,
ги дават нему, а изплюскват другото.
Хей, бабо, я отваряй бързо вратнята!
Ще трябва, мисля, да си вардим вещите!

Влиза в къщи.

От светилището излиза Г е т.

Г е т

Котле не сте донесли? Изтрезнели сте
напълно! Е, какво ще предприемаме?
Ще трябва да главоболим съседите
на бога, както мисля.

Чука на вратата на Кнемон.

Момко! — Бога ми,
такива лоши роби няма другаде,
изглежда! — Хей, момчета! — А, добри момци!
Не знаят нищо друго, само клатене,
а спипат ли ги, обвиняват другите. —
Момче! — Какво е туй? — Момчета! Няма ли
там някого? Притичва някой, види се!

Излиза К н е м о н.

К н е м о н

Какво си се заклешил на вратата ми,
нешаствнико!

Г е т

Не ме хапи!

К н е м о н

Заклевам се,
че жив ще те изям!

Г е т

Недей де, моля те!

К н е м о н

Че имаме ли с тебе обща работа,
подлецо?

Г е т

Нещо общо. Аз не съм дошъл
да диря дълг от тебе и в съдилище
да те откарам — искам ти котленцето.

К н е м о н

Котленцето?

Г е т

Котленцето!

К н е м о н

Обеснико!

Ти мислиш, че принасям в жертва бикове,
тъй както вие?

Г е т

Не, не, нито охлювче!
Но сбогом, драги. Чукнах на вратата ти
и те помолих, че така поискаха
жените. Тъй и сторих. Няма. Връщам се
и ще им кажа. Богове почитани!
Че тоя старец е змия наистина!

Излиза.

К н е м о н

Убийци, зверове! Като че свой си им!
Веднага чукат! Ако хвана някого
от вас да се докосне до вратата ми
и не направя да поучи другите,
мислете, че съм като всички! Тоя път,
не зная как, но този имал щастие!

Влиза в къщи.

От светилището излизат С и к о н и Г е т.

С и к о н

Да пукнеш! Значи, те е хокал? Сигурно
си молил недобре. То тая работа
не е за всички. Аз ѝ знам изкуството.
В града обслужвам аз десетки хиляди.
Безпокоя съседите си, вземам си
от всички тях съдини. Трябва ласкаво
да молиш. Ако ме посрещне възрастен,

веднага се обръщам с «татко», «татенце»,
Ако е баба — с «майко». А пък средната
на връст жена наричам «жрица». Роб ли е —
ще кажа «друже». Вие сте за бесене!
Невежество! «Момче! Момчета!» — викате!
А аз: «Ела тук, моля ти се, татенце!»

К н е м о н (*излиза*)

Пак ти ли?

С и к о н

Пак за същото.

К н е м о н

Е, дразниш ме
нарочно! Казах ти, далеч от вратнята!
Хей, бабо, дай ми ремъка!

С и к о н

Не, моля те!

Пусни го!

К н е м о н

Да го пусна?

С и к о н

Да, заклевам те!

К н е м о н

Отново тук!

С и к о н

О, бог да те. . .

К н е м о н

Приказваш ли?

С и к о н

Дойдох да моля за гърненце.

К н е м о н

Никакво
гърненце, нито брадва, ни оцетница,
ни сол, ни нещо друго имам! Казал съм
на всички тук при мене да не идвате!

С и к о н

На мен не си го казвал.

К н е м о н

Ето, казвам ти.

С и к о н

Да, да, тъй грубо! А сега ще кажеш ли
къде ще мога да намеря?

К н е м о н

Казах ти!

И стига дрънка!

С и к о н

Е, със здраве!

К н е м о н

Трябва ми

туй ваше «здраве»!

С и к о н

Е, тогава с болести!

К н е м о н

Каква беда ужасна!

С и к о н

Много хубаво

ме бяхти с буци!

Г е т

Ето как е правилно
да искаш! Има разлика!

С и к о н

Да ходя ли

на други порти? Но ако навсякъде
налитат тъй на бой, е зле! Не, цялото
месо да изпека, изглежда най-добре!
Една паница имам. И не ща да знам
филейците¹⁴, ще си послужи с моята!

С и к о н и Г е т влизат в светилището. Явява се С о с т р а т.

С о с т р а т

Ако си нямаш работа, ела на лов
по тези филски местности. Премазан съм!
И кръст, и гръб, и врат, накратко цялата
снага! Веднага се захванах мъжката,
като младеж, издигайки с усърдие
мотиката си като някой опитен
работник, и залягах с трудолюбие,
но не за дълго време. Заобръщах се —
кога ще дойде старецът с момичето,
че да ме види? Та се хванах, бога ми,
за кръста, първо скришом. Тая работа
безкрайно се провлече, запревивах се
и се вдървих. Но никой не дохождаше.
А слънце пали. Гледа Горгий, вижда ме
подобен на кобилица на кладенец,

едвам се вдигам и отново с цялата
снага се свличам. «Драги, вика, надали
ще дойде днес.»—«Тогава — отговарям му —
какво да правим?» — «Утре ще го чакаме,
а пък сега да го оставим». Дав бе там
да ме смени в копането. Та ето как
завърши този първи пристъп. Пак съм тук,
ала защо — и сам не зная, бога ми!
Насам безволен ме доведе чувството.

От светилището излиза Г е т.

Г е т

Ужасно! Мислиш, имам шеесет ръце,
човече, тъй ли? Ха, разпалвай въглища,
вода мъкни, отделяй карантията,
меси, готви, носи. От дим очите ми
изтекоха! В магаре ме превърнахте!
И аз съм уж на празник!

С о с т р а т

Гете, ти ли си?

Г е т

Ей, кой е?

С о с т р а т

Аз!

Г е т

Кой аз?

С о с т р а т

Не виждаш?

Г е т

Виждам те.

Соcтрат.

С о с т р а т

Защо сте тук? Кажете?

Г е т

Е, как защо?

Заклахме тъкмо агне и приготвяме
обяд за вас.

С о с т р а т

А тука ли е майка ми?

Г е т

Отдавна.

С о с т р а т

Татко?

Чакаме го. Влизай де!

Сострат

За малко ще изтичам.

На себе си.

Този обред е
съвсем навреме. Тръгвам още тоя час
за онзи момък, вземам го със себе си,
а също неговия роб. Гостя ли ги,
у тях ще има повече усърдие,
ще подпомагат моето сватосване.

Гет

Какво? Ще идеш да повикаш някого
на обед, тъй ли? Мисля си, три хиляди
да станете. Отдавна зная, хапчица
не ще получа. Че отде? Повикайте
да дойдат всички! Хубава е жертвата
и струва да се види. Но женицата,
културна уж, а дава ли ти нещичко?
Ни стиска сол, заклевам ти се!

Сострат

Хубаво
ще бъде, Гете, този ден. Предсказвам го
аз сам. О Пане, всякога, минавайки
край тебе, ще се моля най-почтително!

Излиза.

От къщата на Кнемон изтичва С и м и к а.

Симика

Нещастна аз, нещастна аз, нещастна аз!

Гет

Е, поврага! От къщата на стареца —
една жена!

Симика

Какво ще патя! Исках аз
от кладенеца да измъкна делвата,
но тъй, че да не види господарят ми,
и вързах за едно въже мотиката,
пък то, въжето, слабо, гнило — скъса се
веднага!

Гет

Точно!

С и м и к а

Изтървах мотиката
при делвата, във кладенеца, бедна аз!

Г е т

Остава ти да изтървеш и себе си!

С и м и к а

А той решил да изгребе от двора ни
натрупания тор, търчи и с кръсци
я дири!

Г е т

И като че блъсна вратнята.
Беж, бедна бабо, беж оттук, убива те!
Или — варди се!

К н е м о н, гневен, се втурва.

К н е м о н

Де си ти, разбойнице?

С и м и к а

О господарю, изтървах я, без да ща!

К н е м о н

Влез вътре!

С и м и к а

Но какво ще правиш?

К н е м о н

Връзвам те

и — в кладенеца!

С и м и к а

Моля те, недей така!

К н е м о н

Със същото това въже!

Г е т

Прекрасно е,
кълна се в боговете! Гнило цялото!

С и м и к а

Ще викам Дав на помощ, от съседите!

К н е м о н

Ще викаш Дав? Убийцо ти безсъвестна!
Ох, аз нещастен, като съм си сам-самин,
ще трябва да се спусна сам. Какво сега
остава друго?

Г е т .

Ние ти предлагаме
въже.

К н е м о н

Дано те умори ужасна смърт,
ако ми дойдеш даже с най-нищожното!

Влиза в къщи.

Г е т

И с пълно право! Пак избяга в къщи си!
Ох, триж нещастни! Че това живот ли е?
Това е то атическият селянин!
В скалите, дето раждат само чубрица,
се бърхти, без да види нищо хубаво.
Но гледам господаря ми — задава се
и води гости. То ще са работници
от тази местност. Ей, че чудна работа!
Защо ги е повел насам? Отде му са
познати?

Влизат С о с т р а т, Г о р г и й и Д а в.

С о с т р а т

Не, не позволявам, иначе
не може! Всичко имаме!

Г е т

Ох, боже мой!

С о с т р а т

Че кой ли би отказал на приятели
да хапне с тях от жертвеното ястие?
За тебе съм приятел стар, от времето,
преди да те познавам.

Към Дав.

Отнеси това
и пак ела. Не, не, самичка майка си
недей оставя в къщи. Погрижи се там
каквото трябва. Аз ще дойда ей сега.

Сострат и Горгий влизат в светилището, Дав — в къщи

ЧЕТВЪРТО ДЕЙСТВИЕ

От къщата на Кнемон изтичва С и м и к а.

С и м и к а

Ей, хора, помощ, помощ! Аз, нещастната!

Ей, хора, помощ! В името Жераклово!¹⁵

От светилището излиза С и к о н.

С и к о н

За боговете, моля, оставете ни

да си възлеем! Псувате, налагате,

крещите! Ей, какво чудато жилище!

С и м и к а

Във кладенеца... господаря...

С и к о н

Как така?!

С и м и к а

Как! Слиза за мотиката и делвата,

да ги измъкне, ала в миг подхлъзна се

и падна.

С и к о н

Той не е ли оня, стареца,

противния? Добре е сторил, бога ми!

Любезна бабо, почвай...

С и м и к а

Как, да почна ли?...

С и к о н

Вземи, пусни отгоре камък някакъв

или подобен друг предмет...

С и м и к а

О миличък,

слез ти!

С и к о н

Да пази бог! Та, както в баснята,¹⁶

в герана да се бия с куче? Никога!

С и м и к а

О, Горгий, де се дяваш?

От светилището излиза Г о р г и й.

Г о р г и й

Де се дявам ли?

Защо, Симика?

С и м и к а

Що ли? Господарят ми

е в кладенеца, казвам пак!

Г о р г и й (*към светилището*)

Ела насам,

Сострате.

С о с т р а т излиза от светилището.

Към Симика.

Ха води ни бързо в къщата!

С и к о н

Кълна се, има богове! Не даваш ли котленцето за обряда, разбойнико, отказваш ли? Тогава тоя кладенец изпий го цял, не го поделай с никого! Но справедливо му платиха нимфите заради мене точно днес! Обидиш ли готвач, не ще избегнеш наказание! Свещен е занаятът ни. Каквото щещ прави на роба, който носи гостбите.

Д е в о й к а т а (*от къщи*)

Нали е жив, нали? О татко, миличък. . .

С и к о н

Аз чувам, някой плаче. Ала сълзите. . .

Но ясно. . .

Тогава. . .

Какъв ще е видът му. . .

как мислите, за бога? Мокър целият и зъзне! Много смешен! С удоволствие ще го погледам, хей, мъже, заклевам се! А вий, жени, сторете възлияние и се молете да избавим стареца, но куц, сакат. Ще стане той най-кроткият съсед на този бог, та и на хората, които му принасят жертва. Грижата поемам аз, но ако ме наемете.

Влиза в светилището.

С о с т р а т излиза от къщата на Кнемон.

С о с т р а т

Заклевам се в Деметра, във Асклепия,¹⁷

във боговете! Никога в живота си
 не съм видял почти удавен толкова
 навреме някой! О, приятни мигове!
 Сам Горгий, само миг след като влязохме,
 се хвърли във водата, а девойката
 и аз не правим нищо горе. Що ли пък
 ще правим там? Тя скубеше косите си,
 ридаеше и блъскаше гърдите си.
 А аз сияех, чувствувах се, вярвайте,
 закрилник неин, казвах ѝ: «Недей така!»
 И, молейки я, съзерцавах статуя
 невиджана! За она, за удавника,
 не бе ме грижа, но все пак наложи се
 да го изтегля, тъй противна работа!
 За малко да го пратя в гроба, бога ми!
 Загледан в нея, може би на три пъти
 възето изтървах. Но Горгий — истински
 Атлас!¹⁸ — държеше здраво, та измъкнах го
 най-сетне с мъка. Щом излезе старецът,
 избягах бързо тук. Не можех повече
 да се въздържам и едва девойката
 не зацелувах! Тъй безумно влюбен съм
 във нея! И сега се готвя. . . Портата
 проскърца пак. . . О Зевсе, странно зрелище!

От къщата на Кнемон излизат Г о р г и й , К н е м о н и Д е -
 в о й к а т а .

Г о р г и й

Да искаш нещо, Кнемоне?

К н е м о н

Какво ли пък?

Зле, зле съм!

Г о р г и й

Смелост!

К н е м о н

Смел съм. Вече никога

не ще ви притеснява Кнемон в бъдеще.

Г о р г и й

Такова зло е самотата, виждаш ли?

На косъм беше преди миг от края си.

На тая възраст трябва да прекарваме
 живота си под нечий поглед.

К н е м о н

Лошо съм,
добре го знам. Повикай, Горгий, майка си.

Г о р г и й

Така е то. Едничко злото, види се,
умее да ни възпитава.

К н е м о н

Щерчице,

хвани ме, за да стана прав.

С о с т р а т

Щастлив си ти,

човече!

К н е м о н *(забелязва Сострат)*

Ти защо си тук, приятелю?

...желаех аз

...Мирина, Горгий — те

...него предпочетох аз

...И това не би могъл

никой тук да ми оспорва — тук признайте, че съм
прав.

Но в едно сгреших навярно: смятах, че и сам-самин
мога да си преживея, нямам нужда от света.

А сега видях, че краят, тежък и непредвидим,
приближава, и разбирам, че дълбоко съм грешил.

Нека бъде и пребъде с нас грижовният човек!

Но заклевам ви се в Хефест¹⁹: аз се развалих така,
като гледах как животът, как умът ни се върти
все по сметка. И си мислех: никой никакво досго
не желае да се случи другиму. И тъкмо то,
то ми пречеше. Но Горгий днес ми даде най-подир
доказателство чрез дело на един отличен мъж.

Той, когото не допусках до вратата си дори,
и когото нивга в нищо досега не подкрепих,
и комуто блага дума не отправих — ме спаси!

Друг би рекъл с пълно право: «Щом дома си ме не
щеш,

няма да дохождам. В нищо полза нямахме от теб,
нито аз ще ти помогна!» Тъй, момче! И да умра —
че това очаквам вече, може би съм твърде зле, —
и да се спася, за мене син си ти. Имота мой
смятай, че е твой напълно. Нея ще ти поверя,
мъж ѝ дай. Защото даже да се изцера докрай,
аз не мога да намеря. Че до днес не одобрих

ни един. И остави ме да живея както знам.
Ти си умен, та делата с помощ божия върши.
За сестра си ще се грижиш. Зестра ще ѝ отредиш
от имота — раздели го и едната част ѝ дай,
а пък с другата издържай мен и майка си. Но я,
дъще, помогни да легна. Смятам, че не е за мъж
да приказва много-много. Приблужи се тук, дете.
Искам да ти кажа нещо и за мен, за моя нрав.
Ако бяхме все такива, нямаше да има съд,
нито някога в затвора хора щяха да лежат,
нямаше войни да има, всеки скромно би живял.
Ако туй не ви се нрави, иначе живеете вий.
Няма вече да ви пречи старият сърдит човек.

Г о р г и й

Скланям и приемам всичко. Но за нея двама с теб
момък трябва да намерим, ако ти се съгласиш.

К н е м о н

Казах туй, което мисля. Моля те, не ме мъчи.

Г о р г и й

С тебе иска да се срещне. . .

К н е м о н

Не, не, моля ти се, не!

Г о р г и й

За да иска дъщеря ти. . .

К н е м о н

Не, тук вече нямам дял!

Г о р г и й

Тоя, заедно с когото те спасихме. . .

К н е м о н

Кой е той?

Г о р г и й

Ей го!

На Сострат.

Я ела!

К н е м о н

Изпечен! Селянин ли е?

Г о р г и й

Да, да!

Не конте и не безделник, дето скита ден и нощ. . .

К н е м о н

. . . Твоя грижа е това.

Излиза.

Горгий

Татко няма да откаже. Аз ти давам за жена своята сестра, Сострате. А пък ти пред всички нас я вземи със всичко нейно, както е закон и ред. Ти се залови за нея не с престорено сърце — просто ти склони на всичко зарад своята любов. Ти, изнеженият момък, взе мотиката, копа, труди се упорно. Ето, тук особено мъжът се познава — изтърпява да се изравни с бедняк той, богатият. То значи, че ще понесе без страх всякакъв поврат съдбовен. Ти показва своя нрав. Все такъв дано останеш!

Сострат

Даже още по-добър!

Ала май че е досадно да се хвалим ний сами.
Гледам, тъкмо и баща ми се задава.

Горгий

Твой баща

Калипид ли е?

Сострат

Да, той е.

Горгий

О, че ти си бил богат!

Но и с право! Земеделец — пръв!

Калипид (влиза)

Аз май че закъснях?

Те овнето са изяли и отдавна са на път
за полето.

Горгий

Посейдоне!²⁰ Той е гладен като вълк!

Но сега ли да му кажем?

Сострат

Нека по-напред яде.

Пд ще бъде мек.

Калипид

Сострате, ядохте ли вече, ха?

Сострат

Но остана и за тебе. Влизай.

Калипид

Влизам, ей ме, на.

Влиза в светилището.

Горгий

Влез сега и, ако искаш, там на четири очи
говори му.

Сострат

Ще ме чакаш в къщи, тъй ли?

Горгий

От дома

няма да изляза.

Сострат

Хайде, скоро ще те викна аз.

Сострат влиза в светилницето, Горгий ← у дома си.

П Е Т О Д Е Й С Т В И Е

От светилището излизат С о с т р а т и К а л и п и д.

С о с т р а т

Не както исках и очаквах станаха
нещата откъм тебе, татко.

К а л и п и д

Как така?

Нали склоних? Доволен съм и казвам ти:
която любиш, нея вземай.

С о с т р а т

Не това.

К а л и п и д

Кълна се в боговете, знам, уверен съм,
че бракът на един младеж е сигурен,
когато любовта подсказе избора.

С о с т р а т

Но щом се женя за сестра на момъка,
признавайки, че той заслужва нашето
роднинство, то защо отказваш моята
сестра да му дадеш?

К а л и п и д

Говориш глупости.

Снаха и зет бедняци едновременно
не ща да взема, стига ми единият.

С о с т р а т

Говориш за пари, за вещь несигурна!
Та ако си уверен, че завинаги
ще бъдат с тебе те, пази ги, никому
недей ги дава — ти си господарят им!
Но щом не ти си господар, а случаят,
защо ще ги отказваш, татко, другиму?
От тебе може да ги вземе случаят,
да ги даде на някой непрокопсаник.
Затуй твърдя: додето ти си техният

владелец, татко, трябва с благородна цел да ги използваш. Подпомагай хората, прави ги по-богати! А това е то, безсмъртното, и то дори в превратности ще си остане с тебе непокътнато.

Открит приятел е за предпочитане пред скрито злато, вдън-земя заровено!

К а л и п и д

Познаваш ме, Сострате: не за себе си заравям насъбраното. Та може ли? Не, то е твое. Нечие приятелство желаяш да спечелиш? Благославям те! Защо ми даваш тези наставления? Вземи, раздавай! С тебе съм, съгласен съм!

С о с т р а т

От все сърце?

К а л и п и д

От все сърце. Не се грижи ни най-малко.

С о с т р а т

Сега ще викна момъка.

От къщи излиза Г о р г и й.

Г о р г и й

Като излизах от дома, пред вратнята можах да чуя целия ви разговор. Какво, Сострате? За приятел истински те смятам аз, обичам те от все сърце. Ала не ща, пък и да ща, не бих могъл да нося нещо повече от моето.

С о с т р а т

Не те разбирам.

Г о р г и й

Аз ти давам своята сестра. Добре, ала да взема твоята — е много.

С о с т р а т

Много?

Г о р г и й

Мисля, неприятно е над чуждото богатство да охолствуващ. Самичък ще си придобия.

С о с т р а т

Глупости!

Нима не си достоен за ръката ѝ?

Г о р г и й

Достоен съм, но да владее мъничко,
а да получи много — недостойно е!

К а л и п и д

Велики Зевсе, виж го, благородния
глупак!

Г о р г и й

Защо?

К а л и п и д

Бедняк си, а пък важничиш,
като видя, че скланям.

Г о р г и й

С двата довода —
че съм бедняк и глупав едновременно —
ме убеди: едничкото спасение,
което ми остана, е годявката.

К а л и п и д

Тогава, момко, аз ти давам щерка си,
живейте и плодете се. Придавам ѝ
за зестра два таланта.

Г о р г и й

Аз на моята
сестра ще дам един талант.

К а л и п и д

Но имаш ли?

Това е много!

Г о р г и й

Имам цяло дворище.

К а л и п и д

Печелиш, Горгий, всичко! Викай майка си,
викни сестра си вече тук, при нашите
жени да дойдат, доведи ги.

Г о р г и й

Нужно е.

С о с т р а т

А ние през нощта ще готвим сватбена
гощавка всички. Утре ще празнуваме
и двете сватби. Горгий, пък и стареца
вземете с вас. И той ще има нужното
при нас, бездруго!

Горгий

Ще откаже, зная го.

Сострат

Че убеди го!

Горгий

Де ще мога!

Влиза в къщата на Кнемон.

Сострат

Татенце,

ще трябва днес да падне славно пиене,
жените няма да заспят!

Калипид

Наопаки:

ще пият те, а ние, зная, цяла нощ
не ще заспим. Но да отида нещичко
да свърша.

Сострат

Харно.

Калипид влиза в светилището,

Мъж разумен никога
не бива да изпада в отчаяние.

Че всичко се постига с труд, с усърдие.
Самият аз съм примерът. В единичък ден
си взех съпруга, за каквато никому
в света дори през ум не е минавало.

От къщата на Кнемон излиза Горгий с Майка си и Сестра си.

Горгий

Ха, влизайте по-бързо! Заповядайте!

Сострат

Посрещай, майко! Ами Кнемон? Де е той?

Горгий

Той молеше да изведем и бабата,
за да остане сам-самичък.

Сострат

Ей, че нрав

ужасен!

Горгий

Тъй е.

С о с т р а т

Хайде, оставете го!

А ние да вървим!

Г о р г и й

Сострате, срам ме е

между жените. .

С о с т р а т

Глупости! Върви напред!

От днес нататък всички тук сме сродници!

Всички влизат в светилището, От къщата на Кнемон излиза С и м и к а .

С и м и к а (към Кнемон, който е в къщи)

Заклевам се, и аз ще ида! Стой си тук
самичък! Ей, злочест си ти със нрава си!

При Пановия храм те викат хората —
отказваш им. Но ще ти дойде някое
по-страшно зло от днешното, кълна ти се!

От светилището излиза Г е т, след него — Ф л е й т и с т .

Г е т

Ще ида, за да видя там какво се върши.

На Флейтиста.

Стига,
какво пициш в ушите ми, нещастнико? Зает съм!
Изпращат ме при болния във тая къща. Спирай!

С и м и к а

Че нека някой друг от вас отиде да го гледа.
Изпращам си момичето, да му река две думи,
да го прегърна искам аз.

Г е т

Да, умна си, отивай.
Пък аз ще се погрижа сам за него.

С и м и к а влиза в светилището.

Дълго чаках
да дойде тоя стоден миг; не знам какво ще правя.
. . . хей, Сиконе, готвачо!
Излез, ела при мене тук! О боже, Посейдоне!
Добре ще се поразвлечем.

От светилището излиза С и к о н .

С и к о н

Хей, ти ли викаш?

Г е т

Аз, я!

Ще отмъстиш ли за това, което днес изпати?

С и к о н

Коего съм изпатил аз? Недей се подтакова!

Г е т

Там спи проклетият старик самичък!

С и к о н

Да, но как е?

Г е т

Чак толкова не му е зле.

С и к о н

Не може ли да стане

и да ни бие?

Г е т

Мисля си, не може да се вдигне.

С и к о н

Това е много сладка вест! Ще му поискам нещо.

А пък това ще го вбеси.

Г е т

Тогава, драги, първо,
да го изкараме навън, да го положим тука,
да бием по вратата му, с въпроси да го дразним.
Ще бъде славно, казвам ти!

С и к о н

Страхувам се, че Горгий,
ако ни пипне, хубав бой ще падне.

Г е т

Там е шумно,
пиянстват. Кой ще чуе там? Изобщо, той ще трябва
да бъде поопитомен. Сродяваме се с него
и той ни става вече свой. Остане ли все тоя,
ще бъде лошо.

С и к о н

Точно тъй!

Г е т

Но само гледай тайно
да го домъкнеш тук, отпред. Отивай вътре.

С и к о н

Чакай,
почакай малко, моля те, недей ме изоставя!
И не шуми, заклевам те!

Г е т

Та не шумя, кълна се!

Влизат в къщата и изнасят заспалия К н е м о н .

Надясно!

С и к о н

Ето!

Г е т

Слушай го! Сега е време! Хайде!
Ще мина първо аз, а ти — ти ритъма поддържай.

Блъска вратата.

«Добри момци! Момче, момче, момченце!»

К н е м о н (събужда се)

Ох, умирам!

Но кой е? Ти оттук ли си?

Г е т

Оттук я!

К н е м о н

Що желаеш?

Г е т

Котел и чаша, моля те, да ни дадеш.

К н е м о н

Кой може

да ме изправи?

Г е т

Имате, да, имате дома си!

И седем столчета ми дай, и десет маси! Хайде,
момци, кажете вътре там — че бързам.

К н е м о н

Няма нищо.

Г е т

Как, нищо?

К н е м о н

Че не чуваш ли? Сто пъти. . .

Г е т

Е, прощавай!

Излиза.

К н е м о н

Ох, аз нещастен! Как така се озовах навънка?
И кой ме сложи тук, отпред?

С и к о н чука на вратата.

С и к о н *(продължава да чука)* Ха, махай се и ти, бре!
 «Момче, момче, мъже, жени, момче, вратарю!»
 К н е м о н Хей, ти,
 ти луд ли си? Вратата ми строши!
 С и к о н Я дай назаем
 килими девет.
 К н е м о н Откъде!
 С и к о н И чуждестранна тъкан,
 сто метра дължина.
 К н е м о н Как, сто? Да имах аз отнейде
 един! Хей, бабо! Бабата къде е?
 С и к о н Ще отида
 на друга вратня.
 К н е м о н Махай се!
 Сикон се оттегля.
 Симики, бабо! Ах, ти!
 Дано те тръшне чумата, проклетнице!
 Приближава се Г е т.
 Какво, бре?
 Г е т Големия си меден съд ми заеми.
 К н е м о н Кой може
 да ме изправи?
 Г е т Имате, да, имате дома си.
 И тъкан, мили татенце.
 К н е м о н Кълна се...
 Г е т Нито съд ли?
 К н е м о н Симики ще убия аз!

С и к о н (*приближава се*)

Ха, спи и стига кряка!

Страниш от хората, жени не можеш да понасяш,
не идваш и на празника. . . Оправяй се тогава!
Не чакай помощ никаква! Сам себе си измъчвай!
Но слушай ред по ред сега. . .

К н е м о н

Ами жените? Де са те? При вас ли са там, вътре?

С и к о н

С тях двете — с твоята жена и с дъщеря ти — всички
са много мили там. И там не им е никак лошо.
Пък аз приготвям ядене и пиене за всички
мъже във храма. Слушаш ли? Недей заспива!

К н е м о н

Няма.

Ох, ох!

С и к о н

Ще дойдеш ли и ти? Изслушай всичко друго.
То беше много работа! Застилам аз, нагласям
трапезите. Че всичко туй е моя длъжност. Чу ли?
Че аз по служба съм готвач, забележи!

Г е т

Омеква!

С и к о н

Там друг един над чашата накланя съд изоблен
със старо вино, трети пък го смесва с водна струя²¹
и в кръг подава всекиму, гощава и жените.
Изчезва, сякаш в пясъка го сипваш! Е, разбра ли?
Една слугиня, пийнала, прикрива с покривало
цвета на своето лице и влиза срамежливо
във ритъма на танца: хем смела, хем трепери. . .
И друга, виж, подава ѝ ръка и заиграват.

Г е т (*на Кнемон*)

След страшното премеждие вдигни се с нас,
танцувай!

Удрят го и го изправят на нозе.

К н е м о н

Как, удряте? Нещастници, що искате!

Г е т

Танцувай,

селяк такъв!

К н е м о н

Не, моля ви!

Г е т

Да го замъкнем вътре!

К н е м о н
Защо?

Г е т

За да танцуваш.

К н е м о н

Е, водете ме, по-харно
да изтърпя теглото си!

Г е т

Отлично! Победихме!
Ехей, юнаци! Дѝнаксе и Сѝконе!
Вдигнете го, внесете го!

На Кнемон.

Опичай си
ума, че ако други път те спипаме
да буйствуващ, добре ще те обрѝботим
тогава, да си знаеш! Хайде, давайте
на нас венци и факли!

Роби донасят венци и факли.

С и к о н *(подава венец на Гет)*

Ето, вземай го!

Добре! Сега, мъже, момчета, юноши,
във знак на радост, че добре се справихме
със стареца противен, рѝкопляскайте!
А благородната Победа²², девата
смехолюбива, с нас да бѝде винаги!

В с и ч к и влизат в светилището.

АНТИЧНАТА КОМЕДИЯ

От цялото богатство на античната комедия, от творчеството на десетки поети, равняващо се на много стотици драми, до нас са достигнали само дванайсет гръцки и двацет и пет римски комедии. Единайсет от гръцките принадлежат на Аристофан, а една — на Менандър. Деветнайсет от римските са на Плавт, а шест — на Теренций. Тези четири имена изчерпват авторите, с които днешният читател може да получи непосредствен контакт. Всичко друго е само заглавия и фрагменти. То представлява главно научноизследователски интерес. Поради крайно ограничения и непропорционален спрямо епохите комедиен материал днес не може да се говори с положителност нито по произхода на античната комедия, нито по развоя ѝ, нито по индивидуалните особености на отделни нейни творци.

I

Оскъдните си сведения за началото на гръцката комедия дължим на Аристотел. Според него («Поетика», гл. 3) то се съдържало в песните на гуляйджийски групи, които прославяли животворния бог Дионис. Следователно Дионисовият култ дава начало не само на трагедията, но и на комедията (гл. 4). Ако трагедията се свързва със запевачите на дитирамба, начало на комедията турили запевачите на т. нар. фалически песни. Дегизирани лица носели огромно кожено изображение на фалос (мъжки член) и импровизирали волни сценки, чийто смисъл достатъчно се подсказва от наличието на фалоса. Фалическо шествие с песни, които го съпътствуват, ни е представено живо и непосредствено от Аристофан. Завършъкът на неговите «Ахарняни» е незаменимо литературно-историческо свидетелство.

Що значи терминът *комедия*? Аристотел казва, че според някои извори той се извежда от думата *къме* — «село»: участниците в шумните шествия бивали пропъждани от градовете и се принуждавали да ходят по селата. Но казаното за фалическите шествия прави вероятно свързването на това название с думата *къмос* — «шествие».

Примитивни прояви, които са могли да дадат начало на драматическия вид комедия, имало на различни места в древния свят. Така според «Поетиката» (гл. 3) жителите на Мегара се смятали за начинатели на комедията. Първите комически прояви не получили внимание и грижа, поради което ранните комици останали неизвестни дори на самата древност. Едва след като комедията получила устойчиви форми, станали известни нейните творци. Първи комически поети били сицилийците Епихарм и Формис. От Сицилия комедията преминала в Атина. Най-стар атически комедиограф бил Кратет. Той «първ започнал да съставя диалози и фабули на общи теми». Последните думи, които намираме в «Поетиката» (гл. 5), подсказват, че Кратет не отправял лични нападки, а осмивал човешки слабости изобщо.

От древността изхожда триделението на атическата комедия: стара, средна и нова.

Старата комедия обхваща времето от 487 до 388 г. пр. н. е., т. е. от първото състезание на комически поети до постановката на Аристофановия «Плутос». Средната — от последното събитие до смъртта на Александър Македонски (323 г.). Новата — от 323 до 263 г., т. е. до смъртта на поета Филемон.

Няма защо да се изтъква очевидното: че тези граници са условни. Трите периода се преплитат и едно строго хронологическо деление е невъзможно. То се затруднява и от факта, че запазените комедии са крайно малко. Днес разполагаме само с десет стари комедии на Аристофан и с една нова на Менандър. Що се отнася до средната, такава е последната по време, единайсетата запазена комедия на Аристофан, неговият «Плутос». Характеристиката на всеки от тези дялове се свежда до следните най-обща черти:

1. Старата комедия е политически актуална и злободневна в актуалността си. Тя е персонално критична и подлага на преценка политически, военни, културни и литературни дела и дейци. Тя е пряка функция на атинската демокрация и могъщо нейно оръжие. Свързана най-тясно с Дионисовите празници, тя изобилствува с гробности и нецензурности.

2. Средната комедия е преход от старата към новата. Проблемите ѝ нямат злободневно-актуален характер, те се поставят по принцип. Критиката ѝ по правило не е персонална. Обществената ѝ активност е понижена. Тя е често защита на добрите нрави. Волностите и непристойностите в нея са ограничени.

3. Новата комедия е далече от всякакви обществено-политически стълкновения. Тя не се занимава с критика и основно променя същността си. Като съсредоточава интереса си към проблемите на

частния бит и на интимните отношения, тя добива характер на битова драма с неизменно щастлив завършек.

В трите фази от развоя на античната комедия констатираме различно отношение към един важен структурен неин елемент, какъвто е хорът. Хорът е органическа част на старата комедия и не може да бъде отстранен от нея, без това да разстрои целостта. В средната и новата комедия той е нещо повече или по-малко външно, той изпълнява антрактна музика. Тази музика не е дело на комическия поет. Като поставя в края на всяко действие означението «Хор», поетът предоставя на друг автор работата по хоровата част.

Промените в проблематиката и сюжетиката на комедията обуславят напълно естествени промени и в състава на действащите лица. Като оставим всичко друго, което може да се каже по този въпрос, тук ще изтъкнем ролята и значението, което имат робите за развоя на драматическото действие. Роби намираме и в трите посочени фази на комедията. В старата комедия те често заемат позиция, която им придава значение на драматически фактори. Но в средната и особено в новата комедия те са гениалните двигатели на действието, способни да намерят изход дори в отчайваща безизходица.

Пътят на комедията от стара към нова не е път само на нейното вътрешно развитие. В развоя си тя изпитва влиянието и на трагедията, особено на Еврипидовата, в която вече има някои белези на битова драма. Защото робът и човекът от народните низини са вече налице у Еврипид и получават важна, макар и не първостепенна роля. Освен това дълго преди разцвета на новата комедия Еврипидовият хор познава ролята, която го превръща в изпълнител на антрактна музика. Най-сетне, ако в новата комедия случайността и слепите обстоятелства са необходими фактори, каквито са дори до днес в приключенския и криминалния роман, такъв фактор те са пак у Еврипид.

Аристофан е най-значителният поет на старата комедия. Така свидетелствува самата древност, а фактът, че до нас е достигнала една четвърт от общия брой на комедиите му, потвърждава справедливостта на античната оценка.

Сведенията за поета са малко, а най-сигурното сред тях са собствените му изказвания, пръснати из комедиите му.

Аристофан се родил в Атина около средата на V в. пр. н. е. През 427 г., още непълнолетен, участва в драматическо състезание с недостигналата до нас комедия «Пируващите». Последната му творба, също незапазена, се отнася към 380 г. Следователно поетическата му дейност продължила близо четиридесет години. За това време създал 44 комедии. Към 380 г. се пада и смъртта му.

Запазени са следните Аристофанови комедии: «Ахарняните», «Конниците», «Облаците», «Осите», «Мира», «Птиците», «Лизи-страта», «Жените на празника Тесмофории», «Жабите», «Жените в Народното събрание», «Плутос». Дали посочват обществени язви и бичуват виновните за тях, или възплъщават социални мечтания на поета, е все едно: Аристофановите комедии засягат насъщни въпроси на древна Атина.

Каква е позицията на Аристофан? Поетът критикува радикалната демокрация от края на V в. Тази демокрация води една от най-разрушителните войни в гръцката история, Пелопонеската война. Тя е превърнала във фактически данъкоплатци съюзниците на своята морска империя. Свързани с нея, алчни хитреци и политически честолюбци я превръщат в режим на едно малцинство. Участието на тълпата в обществения живот не изменя картината: като плащат заседателни пари (естествено не от своите лични средства), атинските демагози си осигуряват подчинението на многобройните участници в държавните учреждения. Така учрежденията се изместват от своята демократична основа и се превръщат в оръдия на демагога. Народовластието се изкористява от ръководни негодници (негодници ги нарича самият поет), които вдъхновява идеята за личното им благополучие. Тази ненормалност прави непоносимо впечатление на Аристофан и той дири идеала за демокрация в една поранна нейна фаза. Тая фаза датира от преди около половин век, от времето на Гръко-персийските войни. Това е епохата на умерената атинска демокрация. Разбира се, тя също има противоречия, но те са притъпени от военновременната обстановка и от непосредствената опасност, надвиснала над Гърция.

Аристофан не изповядва олигархически убеждения, както смятат някои негови изследвачи. Той е враг и на атинските, и на спартанските войнолюбци, и на Клеон, и на Бразидас: защото те — и атинянинът, и спартанецът — служат на една и съща противонародна кауза. За Аристофан е ясно, че Спарта не дава основания за симпатии към себе си и към олигархическите режими, които поддържа. Затова никъде у него няма антидемократически лозунги. Негов идеал е, както се посочи, умерената старинна демокрация.

Аристофан е съвременник на война, чийто несправедлив характер му е съвършено ясен. Поради това усилията му на поет и гражданин за дълго са подчинени на идеята за жадувания от всички елини мир. Мирът като предпоставка за развой, смята поетът, трябва да бъде дело на всички гръцки държавици. Затова навред, където се поставя този въпрос, у него действа не един народ — действуват народите на Гърция. А когато говори за народи, Аристо-

фан мисли за онези основни техни множества, които тънат в ницета и носят неволите на войната.

И тъй, поетът мисли за обновление не само на една държавица, па макар и така развита като Атина. Той смята за необходим един общогръцки съюз, който би турил край на политическия авантюризъм. В трудната борба за мир и социална справедливост, смята Аристофан, не друг, а жените могат да дадат своя незаменим принос. Затова жените, жертвите на една консервативна мъжка позиция, която ги обявява за непълноценни същества, стават носителки на неговите идеи и ги водят към бляскаво осъществяване. Така древният поет се оказва просто модерен мислител, макар че между него и нас лежат двайсет и пет столетия.

Охлократията, в която се изражда атинската демокрация, се представлява не само от държавни учреждения, негодни политици и военни авантюристи. Тя е и идеология. Затова Аристофан воюва и срещу онези, които според него пряко или косвено, съзнателно или не, подкрепят покварения режим. Такъв идеолог той вижда в лицето на Еврипид, когото изобразява като поет на безнравствени сюжети, като разпространител на възгледи, които задълбочават развалата.

Често дори велики поети живеят с предразсъдъци. Аристофан не прави изключение. Той се бори срещу Еврипид и сякаш не вижда, че всъщност Еврипид ратува за същото, което е цел и на Аристофан: за освобождаване на жената от безличие и бездействие. Той воюва срещу Еврипид; който проповядва материалистически и религиозно-скептически възгледи, и сякаш не вижда колко близък е Еврипид до него. Митологическите истории и техните вършители у Аристофан са така комични, че практическият резултат на неговата комедия съвпада с този на Еврипидовата трагедия. Би могло да се каже, че Еврипид преследва подобен резултат, докато у Аристофан той се явява обективно, без да се покрива със субективните му замисли. Ние не знаем дали е така. Но дори ако е така, нали все пак обективният резултат на едно творчество е главното, което ни интересува?

Аристофан има ясно съзнание за значението и значителността на критиката, която упражнява. Поетът тегли рязка разграничителна черта между себе си и своите предшественици, които, казва той,

се надсмиваха само над някой парцал и геройски воюваха с въшки.

Аристофан отхвърля външния комически ефект. Той осъжда «жестокия смях, грубостта и глупашките низки шегги». Той не се занимава с «шегобийства пазарски», нито осмива «жалки човечета» и

«слаби жени». Неговата критика се ориентира към «най-големи-е», към небезопасните за поета държавни фактори, които превръщат линията на своето себеполезно поведение в държавно-политическа линия. Поет, който смее да каже всичко това на своята публика, без да се бои от освиркване, не може да не бъде прав и обективен.

Ако е нужно обобщение върху Аристофановата критика, то ще гласи, че тя е изобщо справедлива, защото утвърждава прогресивните тенденции на епохата. Името му е синоним на гражданска доблест, която дълбоко импонира на съгражданите му. Доблестта му не е могла да очаква нищо друго освен физическа разправа или съдебен процес. От кого? От първия човек на града, независимо какво ще бъде името му. Многохилядната публика се съгласява с Аристофановата критика, но първият държавен фактор си присвоява правото да бъде на особено мнение. Защото той държи властта, която му позволява да отъждествява себе си с държавата и личния си интерес с интересите на народа. Известната крилата фраза, която слага знак на равенство между властника и държавата, фиксира фактическо положение, валидно за древни и нови, за големи и малки експлоататори на властта. По силата на тази властническа логика, когато Аристофан критикува Клеон, срещу поета издигат обвинение и го съдят като враг на държавата.

Менандър (ок. 342—292 г. пр. н. е.) е най-видният представител на новата атическа комедия. Син на знатно атическо семейство, той получил високо образование, в което влизали художествена словесност и философия. Негов учител бил перипатетикът Теофраст, авторът на прочутите «Характери». С литературните си интереси учителят допринесъл за оформянето му като драматически поет.

Днес се приема, че между Теофрастовите «Характери» и новата комедия има тясна връзка. У Теофраст срещаме цяла редица «театрални» характери: ласкателя, безсрамника, скъперника, самохвалеца, страхливеца. . . Няма съмнение, че за да състави своите характеристики, философът широко се е ползвал и от комедията на съвременни или по-стари поети. Също така за несъмнено се смята и обратното въздействие на Теофрастовата книга върху драматическите поети, сред тях и над Менандър.

Следователно, когато говорим за Теофрастово влияние върху Менандър, трябва да имаме пред вид току-що казаното. Освен Теофраст над него е влиял и комическият поет Алексид, негов роднина. Най-сетне, положително въздействие на творчески стимул имало за него съперничеството му с по-стария поет Филемон.

От древността датира косвената характеристика на твореца Менандър, побрана в единствения стих: «Менандре! Животе! Коѝ

от вас кому е подражавал?» Изображенията на художника изглеждали по-истински от прототиповете си, и сякаш не той възпроизвеждал живота, а животът — него. И понеже Менандровата драма изобразява човешки отношения, тук думата «живот» явно означава не действителността изобщо, а сферата на характерите, чувствата и страстите.

Менандър създал над сто комедии. До началото на XX век творческата му характеристика се е основавала главно на фрагменти от комедиите му, на техни римски преработки и на антични сведения за тях. През 1905 г. биват открити папирусни ръкописи, съдържащи големи части от четири негови комедии: «Героят», «Третейският съд», «Остриганата» и «Девојката от Самос». Най-сетне, през петдесетте години бе открита единствената засега цяла негова комедия «Мъчният човек».

Комедията на Менандър е всъщност типична битова драма. Тя показва близост до трагедията на Еврипид, както бе посочено в общата характеристика на новата комедия. Защото тъкмо Еврипидовата трагедия, сюжетно и стилно понижена, е степен в развоја на трагедията и комедията към битова драма. В митологическата си форма тя често представя най-катадневни хора и този факт в една или друга степен противоречи на идеята за трагическа възвишеност. И пак Еврипид предлага сюжет, който става масов при новата комедия — сюжета за подхвърленото дете. Драматическото познаване у Менандър се осъществява, както и у Еврипид, чрез вещи, които се намират при детето.

Еврипид предхожда Менандър и в темата за любовта. Любовта, само загатвана у Есхил и Софокъл, е движеща сила у Еврипид. Менандровата комедия, която е драматически разказ за любовно приключение, е продължение на Еврипидовата традиция. Любовната тема у Менандър е правила силно впечатление на съвременни и по-късни поколения, и то намира израз например у Овидий, според когото («Тъжни песни», II 369) «нико една комедия на пленителния Менандър не минава без любовта».

Фактът, че любовта е постоянна тема на Менандровата комедия, определя у него и един постоянен състав на действащите лица. Тук е влюбеният момък, сериозен или лекомислен, тук е влюбената девојка, винаги свободнородена, не робиня, не и либертина. Ето лакомият паразит, добре познат от римските преработки на новата комедия, ето алчния сводник, от чиито ръце трябва да бъде изтръгната една девојка, ето хетерата, която, хитра и лукава или човечна и чувствителна, дава своя принос за развоја на действието. Постоянен двигател на Менандровата драма са робите, които с умствена и физическа енергия, с лъжи и хитрости, с преданост и вяност

към господарите си преодоляват всяко неблагоприятно положение.

Менандровата комедия познава два главни импулса: случайността и характера.

Случайността е тъй честа в новата комедия, че понякога ликовида всяка идея за правдоподобие. Но човечеството е възприело тази условност още от най-ранните епохи, които познават словесното изкуство. В някои жанрове тя е направо необходима съставка. Благодарение на нея новата комедия получава възможност да илюстрира човешкия характер чрез реакцията му спрямо всевъзможни житейски превратности. И ако характерът означава своето, лично присъщото на едно човешко същество, новата комедия, която го съчетава със случайността, му дава широки възможности да се прояви и да въздейства като морална величина.

Менандровата комедия не изхвърля хора, но той няма ролята, която му отреждат Аристофан и първите двама трагичи. В отношението си към него Менандър отново следва Еврипид. В «Мъчният човек» след всеки акт иде означение «Хор», несъпроводено от словесен текст. Това внушава, че партните на хора нямат отношение нито към предходните, нито към следващите събития на драматическото действие.

2

Древният Рим видял първото драматическо представление през 240 г. пр. н. е. През тази година бившият роб Ливий Андроник представил драма, която възпроизвеждала гръцки оригинал. Началото, поставено от Ливий, намерило продължители. Гней Невий, Квинт Ений и Тит Макций Плавт бележат линията на бързия развой на римската драматическа поезия. Тази поезия, която изпитва най-прякото влияние на гръцката драма, изтласква назад и решава съдбата на грубите италиански зрелища — на фесценините (от Fescenium, град в Етрурия) и ателаните (от Atella, град в Кампания).

Тит Макций Плавт се родил в Сърсина (Умбрия) около 250 г. и умрял през 184 г. пр. н. е. Сведенията за него не са нито многобройни, нито безспорни. Второто му име — Maccius — иде вероятно от Maccus, название на едно от трите типични лица в ателаната (Maccus, Bucco, Dossenus). Може би в него трябва да съзрем указание, че Плавт, за чиято театрална дейност говори антично свидетелство, се проявявал и като актьор. Театърът му дал възможност да натрупа пари, той напуснал Рим и се заловил за търговия, но се разорил. Неволята накарала злополучния търговец да стане мелничарски работник. В мелницата той започнал (или продължил) да пише и

създал три комедии. Те му спечелили име и му помогнали да напусне непосилната работа.

Древността приписвала на Плавт около сто и тридесет комедии, измежду които ученият Марк Теренций Варон (I в. пр. н. е.) отделил двайсет и една като несъмнено Плавтови. Към друг разред той отнесъл комедии, които определил като вероятно Плавтови, а към трети — такива, които оценил като неавтентични. Комедиите от втората и третата група са изгубени. До нас е достигнала почти изцяло първата група. Днес познаваме двайсет цели Плавтови комедии и големи откъси от двайсет и първата.

Като поет на «комедията на гръцкия плащ» (*fabula palliata*) Плавт претворява за римска консумация новата атическа комедия. Той сам съобщава, че преработвал творби на четирима представители на тази комедия — на Менандър, Филемон, Дифил и Демофил. За жалост нито един от гръцките образци, които използвал, не е достигнал до нас, поради което е крайно трудно да се определи в каква степен дадена Плавтова творба зависи от конкретния оригинал.

За верността на Плавт към гръцките модели може да се заключи например от показата на типичните за Гърция, но не и за Рим, отношения между господари и роби. Робът у Плавт не може да има прототип в римския живот, иначе той би представлявал нещо съвсем различно в сравнение с това, което представлява. Плавтовият роб е, така да се каже, надеждата на господаря, който в трудни мигове просто не знае кой път да хване. Робът бляскаво оправдава очакванията и в много случаи щастливият завършък на комедията е невъзможен без него.

От друга страна, работата на Плавт над гръцките оригинали не е била просто превод. Римският поет се стреми да направи комедията си максимално близка на римския зрител, който предпочитал силните преживявания на боксовия мач пред драматическото представление. В някои от своите преработки, за да подсили комическото въздействие той прилага един практикуван и преди него способ — контаминацията. Творбата на контаминиращия поет е резултат от преработката на две или повече гръцки комедии. Като взема за основа една от тях, той внася в нея части от друга или от други — разбира се, при условие, че логиката на драматическото действие не се нарушава. Но контаминацията ни е позната само като най-общ творчески принцип, който не може да се илюстрира с примери поради пълното изчезване на гръцките модели.

Единственият извор, който говори по този въпрос, е комическият поет Теренций. Както отбелязва в пролога към своята комедия «Девојката от Андрос», от две сюжетно близки Менандрови коме-

дии той съставил една и добавя, че като постъпва така, следва традицията на Невий, Ений и Плавт.

Да се посочат случаи на контаминация у Плавт, засега е почти невъзможно. Успехите при подобна работа винаги стоят под въпрос, докато рисковете във вреда на истината са съвсем реални. Ако при контаминацията има, така да се каже, шев и ако грубостта на шева или остатъците от конци могат да се смятат за неин белег, откриването на нещо, подобно на груб шев, не ни помага да излезем извън границите на несигурните предположения и не доказва, че дадена комедия непременно включва късове от други творби. Няма защо да се посочват случаи, когато дори в напълно оригинални пиеси спойката между отделни части не е свършена.

И тъй, като запазва многобройни и съществени белези на гръцкия оригинал, римският поет поримчва комедията. Затова при един гръцки сюжет странно звучат названията на типично римски реални като форум, комиции, легиони, претори, едили, та дори календи, чиято липса в гръцкия живот е породила една крилата фраза (*ad Calendas Graecas* «на гръцките календи», т. е. «никога»). Но Плавт въвежда в комедията и нещо повече — това са някои проблеми на римския социален живот, които той, поетът-демократ, смята за нужно да постави пред своите зрители. Така в комедията «Войникът-самохвалец» Плавт пътем повдига въпроса за съдбата на плембейския поет Гней Невий, когото Метеловците хвърлили в затвор.

Казаното дотук изяснява какъв драгоценен паметник на почти изцяло изгубената за нас нова атическа комедия е Плавтовото творчество. Косвено указание за най-присъщите ѝ черти съдържа прологът към комедията «Пленниците», която според Плавт се отдалечава от типа на новата комедия:

Накратко бих ви рекъл още следното:
безспорна полза има в тази комедия.
Че тя не е шаблонна като другите
и в нея няма неприлични стихове.
Тук няма подъл сводник, вероломница-
хетера, воин-самохвалец.

В същия смисъл свидетелствува и един пасаж от Теренцевата комедия «Евнухът»: според него обичайни за новата комедия са тичащият роб, добрата матрона, коварната хетера, лакомият паразит, войникът-самохвалец, подхвърленото дете, старият господар, когото робът мами. . . Оскъдните остатъци от новата комедия подкрепят тази характеристика.

Шаблонът е налице, но налице са и плодотворните усилия на поета, който не иска да бъде еднообразен и дотеглив. Затова дори когато пред нас са постоянните типове на новата комедия, Плавт

умее да превърне типичните образи в ярки индивидуалности. Освен това общият развой на комедийното действие, който винаги и неизменно води към щастлив завършек, у Плавт се разнообразява чрез епизоди, чиято неударжима жизненост уравнива шаблона стремеж на творбата. Най-сетне, както се каза, на Плавт принадлежи и комедията «Пленниците», където липсва традиционната любовна интрига и не участва нито една жена. Негова е и трагикомедията «Амфитрион» (трагикомедия я назовава сам Плавт), която пародира митологически сюжет из любовните приключения на Юпитер. Негова е и комедията «Персиецът», където играят само социално ниски герои: действащи лица са четири роба, един паразит, дъщерята на паразита, една хетера и един сводник. В нея отсъства традиционният господар и робите проявяват изобретателността си в своя полза.

При това у Плавт намираме както комедията на характера, така и комедията на интригата. А понеже те не се явяват в абсолютно чист вид и техните елементи в различните случаи се намират в различни съотношения, това е още един факт, който уравнива и шаблона строеж на комедията, и традиционността на образите ѝ.

Вторият голям римски комедиограф Публий Теренций Афер (т. е. «Африканецът») се родил около 190 г. пр. н. е. в Северна Африка. Още дете бил доведен в Рим като роб на сенатора Теренций Лукан. Господарят го образовал и му дал свобода. Свободният гражданин Теренций се сближил с младите римски аристократи от кръга на Сципионовците. Двайсет и пет годишен предприел пътешествие до Гърция, вероятно за да получи по-високо образование. На връщане оттам загинал при корабкрушение (159 г.). Между 166 и 160 г. създал своите шест комедии: «Момичето от Андрос», «Само-наказващият се», «Евнухът», «Формион», «Свекрвата» и «Братята». Четири от тях са преработки на Менандрови драми. Следвайки примера на предходниците си, той, както съобщава в пролога към «Братята», прилагал известния способ контаминация.

Въпреки че Теренций, подобно на Плавт, черпи от новата атическа комедия, неговото творчество значително се различава от Плавтовото. Комедията му е съдържана, умерена, чужда на волности и цинизми, езикът му е чист и изискан. Като творчески дух обаче той отстъпва на своя предшественик, който е същинска комическа стихия. Не случайно публиката предпочитала Плавт и настоявала за негови пиеси, докато Теренций останал поет на един литературен връх.

Всяка Теренциева комедия се открива с традиционен пролог.

Но прологът е традиционен само като неизбежна съставна част на пиесата, не и като съдържание. Докато Плавтовият пролог въвежда зрителя в сюжета на комедията и дава сведения за гръцкия оригинал, върху който почива, у Теренций намираме само последното, което го сближава с Плавт. Оттук нататък той се отличава от него, защото, след като съобщи библиографическите данни за гръцкия оригинал, посвещава пролога изцяло на спорове с литературни противници. Тъкмо в пролозите си поетът брани възгледа, че гръцкият оригинал трябва да се преработва, а не да се превежда, или защитава способа контаминация. Пак в тях отваря дума за своя лек и разговорен стил, за който получава обвинения, или засяга въпроса за авторството си, което противниците му оспорват.

При този характер на Теренциевия пролог, който не предава съдържание и не въвежда в сюжета, комедията се разкрива само чрез действието си. Без съмнение това е черта с положително значение. Пиесата повишава способността си да интригува читателя и зрителя тъкмо поради факта, че той не познава съдържанието ѝ дори в най-общи линии.

Що се отнася до сюжетите, Теренций не прави изключение спрямо Плавт и другите творци на *fabula palliata*. Следователно казаното по този въпрос за Плавт важи напълно и за него.

Но ако между Теренций и Плавт има идентичност в сюжетите, двамата поети коренно се различават в обрисовката на лицата. Теренциевите герои са облагородени, те не употребяват грубости и вулгарности, не участвуват в драстични сцени — а всичко това у Плавт се сипе като из някакъв рог на изобилието. Уравновесената и изпълнена с чувство за мярка Теренциева комедия не се извишава, както казва един късен извор, до трагедията, но и не слиза до равнището на мима.

Всичко това има най-пряка връзка с дидактичните или просветителски тенденции на Теренций. Той не желае само и просто да достави насадата на едно комическо съпреживяване. По-далечна негова цел е да поучи зрителя, като му разкрие своите възгледи за любовта, брака, възпитанието. Той изнася на сцена хуманистичните идеи на Сципионовия кръг, като пропагандира човечност и духовност, тъй насъщни при суровите римски нрави.

Римската древност оценявала противоречиво комедията на Теренций. Майстори на латинското слово като Цицерон и Цезар признават изискаността и приятността на неговата реч, добрата обработка на стиха му. Но Цезар добавя, че на поета липсва онази комическа сила, която би го изравнила с гърците.